

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ 1-го КУРСУ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Т. Б. Буяльська, к. філос. н., проф.; М. Д. Прищак, к. пед. н., доц.

Питанню адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ в сучасній психологічній літературі приділяється значна увага. Зокрема, це наукові пошуки Т.Алексєєвої, Ю.Бохонкової, Н.Герасимової, В.Демченка, О.Кузнєцової, Л.Литвинової, В.Скрипник, І.Соколової та ін.

Педагогічні аспекти адаптації студентів розглядаються в працях С.Гури, В.Сорочинської, В.Штифурак та ін. Та все ж аналіз педагогічної літератури засвідчує недостатність уваги науковців саме до проблеми розробки педагогічних моделей адаптації, визначення її основних чинників.

Важливим напрямом в цьому контексті є дослідження теоретичного і практичного досвіду роботи інституту кураторів. Проблема діяльності куратора академічної групи не є новою. В сучасній педагогічній літературі їй приділяється належна увага. Але питання роботи кураторів академічних груп по адаптації першокурсників в умовах ВНЗ в сучасній педагогіці вивчені ще недостатньо.

Сучасні вимоги до навчально-виховного процесу, набуття куратором статусу головного фігуранта в реалізації програм виховної роботи [1] потребують посилення педагогічних досліджень у цій сфері з метою розробки ефективних практичних методик по адаптації студентів.

Термін “адаптація” використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками ще не вироблено єдиної думки про його зміст. Так, одні автори розглядають адаптацію як процес, результат “*притосування*”, а інші як “*взаємодію*” людини з людиною (певним колективом, групою), або як “*взаємодію*” людини і середовища.

На думку ряду дослідників [4], процес адаптації передбачає, перш за все, **активність** самого суб’єкта діяльності, яка вимагає осмислення своїх дій і вчинків, пошуку власних шляхів рішень відповідно конкретним умовам життєдіяльності, аналіз характерних особливостей і результатів взаємодії (в даному випадку першокурсника) з новими людьми і обставинами. Адаптація містить у собі складні, багатогранні взаємини людини з довкіллям.

Останнім часом поняття взаємодії все частіше зустрічається у визначеннях адаптації. Саме поняття “взаємодія” припускає деяку рівноправність суб’єктів і об’єктів, їх взаємозв’язок, взаємний вплив, взаємну дію. Природно, що у контексті біологічної адаптації, за умови високої залежності індивіда від малорухомого середовища, термін “притосування” більш точно відбиває суть процесу. Оскільки зростає інтерес дослідників до соціально-психологічної адаптації, то і поняття “взаємодія” стає більш актуальним. Як правило, опис процесу адаптації як взаємодії

щільно пов'язаний з визнанням активної ролі особистості в процесі адаптації. Поняття взаємодії найбільше точно відбиває особливості процесу соціально-психологічної адаптації [5].

На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості, яка полягає у здатності кожної молодої людини опанувати сукупність соціальних ролей. Цей період збігається з періодом юності і відрізняється складністю становлення особистісних рис. Розвиваються такі якості особистості як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем – сенс буття, життєві цілі, спосіб життя, любов, вірність тощо. Однак, у 17-19 років, коли відбуваються пошуки власного духовного простору, коли загострюється потреба смисложиттєвого самовизначення, взаємодія з „іншим”, „новим” може породжувати конфлікти, протистояння, викликати неадекватні реакції та оцінки.

Маємо констатувати, що адаптація студентів-першокурсників в умовах нового середовища, в умовах нової системи освіти у вищих навчальних закладах не завжди проходить успішно.

Дослідження процесу адаптації першокурсників в умовах ВНЗ дозволяють виділити наступні **головні труднощі**:

- переживання, пов'язані з перехідним періодом: від шкільного до дорослого життя;
- невизначеність мотивації вибору професії;
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії і вчинки;
- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю педагогів та батьків;
- нові умови діяльності студента у ВНЗ – це якісно інша система співвідношення відповідальності і залежності, де на перший план виступає необхідність самостійної регуляції своєї поведінки;
- пошук оптимального режиму праці і відпочинку в нових умовах;
- налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході до гуртожитку;
- відсутність навичок самостійної роботи та ін [5].

Усі ці труднощі різні за своїм походженням. Одні з них об'єктивно неминучі, інші носять суб'єктивний характер і пов'язані зі слабкою підготовкою, вадами виховання в родині і школі.

Знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система включення його в нові види діяльності і нове коло спілкування, дає можливість уникнути дезадаптаційного синдрому, зробити процес адаптації психологічно комфортним.

В результаті вивчення психологічної та педагогічної літератури з проблем вищої школи, дослідження практичних аспектів адаптації першокурсників у Вінницькому національному технічному університеті розроблена теоретична модель адаптації студентів в умовах вищих навчальних закладів.

Вона базується на поглядах психологів, які визнають наявність зовнішньої і внутрішньої видів адаптації, синтез яких і визначає поняття “загальної адаптації”. *Зовнішня адаптація передбачає професійну і соціальну адаптації, внутрішня – біологічну і психологічну адаптації.*

Багатовимірну систему зовнішньої і внутрішньої адаптації ми можемо визначити як “соціально-психологічна адаптація”, складовими якої є [6]:

- **професійна адаптація:** профорієнтаційна адаптація; адаптація до навчального процесу (дидактична адаптація);
- **соціальна адаптація:** пристосування індивіда до групи, всього студентського колективу; прийняття нормативно-правових вимог перебування у ВНЗ; осмислене прийняття норм моралі та культури; адаптація до умов проживання у гуртожитку
- **біологічна адаптація:** адаптація організму до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних), режиму праці, сну, фізичних та нервових навантажень; режим і якість харчування;
- **психологічна адаптація:** стан психологічного задоволення (незадоволення), комфорту (дискомфорту), відчуття внутрішньої і зовнішньої гармонії (дисгармонії) від успішності (неуспішності) професійної, соціальної та біологічної адаптацій; вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності.

На процес адаптації впливають відповідні фактори, які є сукупністю умов чи обставин, що і визначають рівень, темпи, а також стійкість і результат адаптації. Знання і аналіз цих факторів є неодмінною умовою і передумовою керування адаптаційними процесами.

Нами визначені, як **внутрішні**, так і **зовнішні фактори** соціально-психологічної адаптації студентів до умов ВНЗ:

Фактори професійної адаптації:

- ставлення студентів до обраної професії і бажання працювати в певній галузі знань; прагнення поглибити знання про особливості професії, стати фахівцем в обраній спеціальності;
- рівень підготовки абітурієнта до навчання у вищому навчальному закладі: відповідність обсягу і рівню знань, умінь і навичок абітурієнтів вимогам освітнього процесу; потреба абітурієнта в навчальній діяльності;
- усвідомлення необхідності засвоєння визначеного обсягу знань для одержання професійної освіти;
- стійкий інтерес до предметів спеціального і загального циклу;
- набуття навичок самостійності в навчальній і науковій праці;
- потреба самоосвіти;
- уміння застосовувати знання на практиці;
- структура та організація навчального процесу;
- професійна та педагогічна компетентність викладачів навчального закладу;

- наявність інституту кураторства;
- педагогічний і психологічний моніторинг ходу навчального процесу;
- індивідуальний підхід до студента, незалежно від показників успішності;
- задоволеність міжособистісними відносинами у студентській групі та ін.

Фактори соціальної адаптації:

- рівень розвитку духовності індивіда;
- рівень соціальної і моральної зрілості;
- рівень психологічної культури;
- рівень культури поведінки;
- рівень правової культури;
- рівень мовленнєвої культури;
- індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів;
- бажання брати участь у суспільному житті навчального закладу;
- комунікативні властивості індивіда;
- вироблення особистісного стилю поведінки, здатність до її кореляції;
- реалізація у навчальному закладі принципів педагогіки співробітництва та ін.

Фактори біологічної адаптації:

- загальний стан здоров'я і тип організації нервової діяльності;
- санітарно-гігієнічні умови навчання;
- організація побуту, харчування, відпочинку студентів.

Фактори психологічної адаптації.

Визначення і аналіз факторів психологічної адаптації ускладнено тим, що психологічна адаптація, з одного боку є умовою різних адаптаційних процесів, а з іншого – вона є їх кінцевим результатом, як певний психологічний стан задоволення (незадоволення), комфорту, гармонії.

Тому факторами психологічної адаптації є:

- успішність (неуспішність) професійної, соціальної та біологічної адаптацій (професійне самовизначення, соціальний статус, сформованість соціально-значимих здібностей, якостей, становище в колективі, задоволення (незадоволення) особистим статусом, можливість прояву індивідуальності та ін.);
- характерологічні особливості і якості особистості;
- вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності;
- наявність служби психологічної підтримки;
- розробка і впровадження соціально-психологічних засобів формування й корекції адаптованості студентів перших курсів вищих навчальних закладів.

Запропонована класифікація дозволяє розглядати адаптацію студентів як комплексний, динамічний процес, обумовлений взаємодією профорієнтаційних, соціальних, біологічних і

психологічних факторів.

На основі теоретичної моделі адаптації студентів першого курсу в умовах ВНЗ у ВНТУ розроблена і реалізується система практичних заходів по адаптації студентів.

Важливим аспектом системи адаптації студентів в умовах навчального закладу є визначення **критеріїв адаптації**. Теоретичні і практичні пошуки засвідчують складність даної проблеми і потребують подальших наукових досліджень.

Нами визначені як **внутрішні**, так і **зовнішні критерії** процесу та результату соціально-психологічної адаптації:

Внутрішні критерії:

Визначальним внутрішнім критерієм адаптації студента в умовах ВНЗ і узагальненим критерієм адаптації загалом, є *стан задоволення* процесом і результатом професійної, соціальної та біологічної адаптації. Причому, даний стан не є результатом *приспособлення* до об'єкту адаптації, а результатом взаємодії людини з відповідним середовищем. Взаємодія передбачає процес взаємовпливу, що приводить до зміни як людських якостей так і самого об'єкту. Взаємодія щільно пов'язана з визнанням активної ролі особистості в процесі адаптації та з підвищенням статусу свідомої перетворюючої поведінки. Тому, важливим є розвиток у людини відповідних властивостей, які б, з одного боку, були чинниками впливу на об'єкт (середовище) адаптації, а з іншого, виступали внутрішніми детермінантами і складовими стану задоволення процесом і результатом адаптації. До них ми можемо віднести такі:

- висока мотивація розвитку духовності, соціальної, професійної компетентності та самоактуалізації загалом;
- адекватність самооцінки;
- почуття власної гідності;
- розвиток внутрішньої свободи;
- здатність відстоювати свої переконання;
- здатність будувати конструктивні взаємини;
- здатність керувати своїм емоційним станом;
- розвинуті комунікативні здібності;
- розвинені механізми саморефлексії;
- усвідомлення потреби самоосвіти;
- конструктивне ставлення до критики інших;
- відкритість;
- мотивована критика власного сценарію і стратегій поведінки;
- повага до людини;
- бажання брати участь у суспільному житті навчального закладу;
- стан здоров'я людини та ін.

Зовнішні критерії:

- виконання студентами правил і вимог навчального процесу;
- пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу;
- навички самостійності в навчальній і науковій сферах; реалізація завдань самоосвіти;
- уміння застосовувати знання на практиці;
- актуалізація в життєдіяльності особистості високого рівня соціальної і моральної зрілості, психологічної культури, правової культури, мовленнєвої культури, культури поведінки, рівня розвитку духовності особистості загалом;
- участь у суспільному житті навчального закладу;
- міжособистісні взаємини студента у студентському середовищі (групі);
- безконфліктна поведінка;
- комунікативна компетентність;
- вироблення власного стилю поведінки та ін.

Комплексне знання сукупності факторів соціально-психологічної адаптації, орієнтацію на певні критерії, що характеризують результативність процесів адаптації, можуть стати методичним підґрунтям для роботи куратора, який не тільки здійснює моніторинг, але і контролює процеси адаптації першокурсників. На основі запропонованого структурного аналізу будуються як загальна адаптаційна модель для всієї групи, так і індивідуальні моделі з урахуванням особистісних характеристик і потреб кожного студента.

Висновки

Проведене дослідження показує, що адаптація студентів в умовах вищого навчального закладу є складним, багатоаспектним, синтетичним, динамічним процесом. Це вимагає синергетичного підходу до дослідження проблеми, поєднання зусиль філософії, психології, педагогіки, фізіології та інших наук. Особливо важливим є питання розробки і реалізації психолого-педагогічних моделей роботи кураторів по адаптації першокурсників в умовах вищого навчального закладу.

Усвідомлюючи багатогранність проблеми ми зосередили увагу тільки на деяких аспектах досліджуваної проблеми і зробили спробу концептуально визначити можливу психолого-педагогічну модель адаптації в контексті роботи кураторів.

Література

1. Вища освіта України – Європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Матеріали до підсумкової колегії МОН. – „Освіта України”, №21-22, 19 березня 2008 р. – С. 19.
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформ. зб. Міносвіти України. – 1996. – № 13. – С. 2 – 15.

3. Теорія і практика духовно-морального виховання дітей та молоді / Постанова Загальних зборів Академії педагогічних наук України від 7 грудня 2005 року.
4. Демченко В.А. Самосвідомість як фактор психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності: Дис ... канд. психол. наук: 19.00.07. – Харків, 2006. – 185 с.
5. Бохонкова Ю.О. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: Дис ... канд. психол. наук: 19.00.05. – Луганськ, 2005. – 193 с.
6. Васильев Г.И. Педагогические условия адаптации курсантов к обучению в Вузах МВД: 13.00.01. / Дисс... канд. пед. наук: Одесский университет внутренних дел. – О., 1997. – 186 с.